

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. KIRISH SO‘ZI	6
2. Bekmurodov Mansur O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY O‘ZGARISHLARNI ANGLASH VA BOSHQARISHDA SOTSIOLOGIYANING O‘RNI.....	8
3. Рахимова Нигина УДИВИТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА, САМЫЙ ЛУЧШИЙ ЧЕЛОВЕК, НАСТОЯЩИЙ УЧИТЕЛЬ.....	12
4. Matibaev Toshpo‘lat KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA DEPUTATLIK NAZORATI VA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING IJTIMOY MEKANIZMLARI.....	18
5. Латипова Нодира ЗНАНИЕ НЕ УБЫВАЕТ, КОГДА ИМ ДЕЛЯТСЯ: ПРОФЕССОР МАЙЯ ХАБИБОВНА ГАНИЕВА – НАСТАВНИК НАУЧНЫХ ПОКОЛЕНИЙ.....	27
6. Seitov Azamat TRIBAL STRUCTURES AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH, KARAKALPAK, KYRGYZ, TAJIK AND UZBEK CONTEXTS.....	38
7. Якубов Ильдар РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	46
8. Parmanov Farxod ETNOMADANIY MIGRATSION JARAYONLARNING SOTSIMADANIY XUSUSIYATLARI.....	55
9. Seitova Zuhra JÁMIYETLIK TURMISTÍN TÚRLI TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWINÍN AQIBETLERI.....	64
10. Abduxalilov Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOY- PSIXOLIGIK JIHATLARI.....	70
11. Kulbekova Nasiba INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG‘UNLIGI.....	79
12. Хасанова Мавлюда ЧУСТВИТЕЛЬНОСТЬ ДУХОВНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	86
13. Kamalova Khatira JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLIGI BOLGAN STUDENTLERDIN INKLYUZIV TALIM ALIWININ SHOLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHARAYATLARI....	92

14. Reshetnikov Ivan FAMILY AND THE TRANSMISSION OF TRADITIONS IN THE FESTIVE CULTURE OF UZBEKISTAN.....	101
15. Nurullayeva Umida AHOLINING IJTIMOIIY KAYFIYATINI BAHOLASHDA MIQDORIIY VA SIFATIIY KO'RSATKICHLAR INTEGRATSIYALASHUVINING METODOLOGIK TAHLILI.....	110
16. Navro'zov Oybek TA'LIM, TARBIYA VA MADANIYAT: TARIX VA ZAMONAVIYLIK.....	119
17. Ermatova Gulsanam IJTIMOIIY ISHDA PROFILAKTIKA VA REABILITATSIYA FAOLIYATINING ILMIY ASOSLARI.....	126
18. Abdugaffarova Ozoda UYUSHMAGAN YOSHLARNI IJTIMOIIY FAOLLASHTIRISH MEXANIZMLARI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA.....	135
19. Buronova Sitora «INSON» IJTIMOIIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOIIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOIIY MEXANIZMLARI.....	144
20. Umarova Nargiza YANGI O'ZBEKISTONDA DAVLAT YOSHLAR SIYOSATINING YOSHLAR QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI INSTITUTSIONAL ROLI.....	156
21. Saribaeva N. ZAMONAVIY JAMIYATDA JAMOATCHILIK FIKRI BILAN ISHLASH: DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI HAMKORLIGI.....	162
22. Mamadaliyeva Nargiza O'ZGARUVCHAN SOTSIOMADANIY MUHITDA SHAXSNING QADRIYAT YO'NALISHLARI VA RUHIY SALOMATLIGI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	169
23. Niyazova Olga STUDENTLERDIN DENE TARBIYASI HAM SPORT TARAWINDAGI BILIMLENDIRIW PROCESSIN SHOLKEMLESTIRIWDI JETILISTIRIW: SOCIOLOGIYALIQ BASQARIW MODELI.....	175
24. Сеитов Тимур ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНДИКАТОР АРТИКУЛИРОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗАПРОСОВ.....	190
25. Kulbekova Nasiba YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI.....	199
26. Buronova Sitora «PROAKTIV IJTIMOIIY ISH» TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUV.....	207
27. Qudratov Shohrux SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING NOGIRONLAR IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	218

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Kulbekova Nasiba,

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining
Toshkent viloyatidagi Xalq qabulxonasi mudiri o'rinbosari,
sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOİY VA INSTITUTIONAL MEKANIZMLARI

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.00000000>

ANNOTATSIYA

Maqolada Yangi O'zbekistonda inson salohiyatini rivojlantirishning ijtimoiy va institutsional mexanizmlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi bilim, ko'nikma va salomatlik resurslarining amaliy imkoniyatlar hamda ijtimoiy natijalarga aylanish shartlarini aniqlashtirishdir. Inson kapitali nazariyasi, inson taraqqiyoti konsepsiyasi va imkoniyatlar yondashuvi qiyosiy ko'rib chiqiladi. Ilmiy adabiyotlar, rasmiy nutqlar va xalqaro tahliliy materiallar asosida ta'lim, bandlik, ijtimoiy himoya, raqamli xizmatlar va fuqarolik ishtiroki o'rtasidagi bog'liqlik ochib beriladi. Muallif salohiyatni shakllantirish, undan foydalanish va uni yangilash bosqichlarini ajratadi. Hududiy tafovutlar, hayot davomida ta'lim olish va davlat bilan jamiyat o'rtasidagi qayta aloqa mexanizmlarini hisobga oluvchi baholash mezonlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: inson salohiyati, inson kapitali, inson taraqqiyoti, real imkoniyatlar, institutsional muhit, ta'lim sifati, bandlik, ijtimoiy himoya, raqamli tengsizlik, fuqarolik ishtiroki, uzluksiz ta'lim, sotsiologik monitoring.

Кулбекова Насиба,

Заместитель руководителя Народной приёмной Президента Республики Узбекистан в
Ташкентской области, доктор философии (PhD) по социологическим наукам

СОЦИАЛЬНЫЕ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В статье теоретически анализируются социальные и институциональные механизмы развития человеческого потенциала в Новом Узбекистане. Цель исследования заключается в уточнении условий преобразования знаний, навыков и здоровья в реальные возможности и социальные результаты. Сопоставляются теория человеческого капитала, концепция человеческого развития и подход возможностей. На основе научной литературы, официальных выступлений и международных аналитических материалов рассматривается взаимосвязь образования, занятости, социальной защиты, цифровых услуг и гражданского участия. Предлагается модель формирования, реализации и обновления потенциала. Определены критерии оценки, которые учитывают территориальные различия, обучение в течение жизни и обратную связь между обществом и государством. Выводы имеют концептуальный характер и задают направления последующей эмпирической проверки.

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческий капитал, человеческое развитие, реальные возможности, институциональная среда, качество образования, занятость, социальная защита, цифровое неравенство, гражданское участие, непрерывное образование, социологический мониторинг.

Kulbekova Nasiba,

Deputy Head of the People's Reception Office of the President of the Republic of Uzbekistan in Tashkent Region, Doctor of Philosophy (PhD) in Sociology

SOCIAL AND INSTITUTIONAL MECHANISMS OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT IN NEW UZBEKISTAN

ABSTRACT

This article examines the social and institutional mechanisms of human potential development in New Uzbekistan. It identifies conditions under which knowledge, skills and health can be translated into substantive opportunities and social outcomes. The analysis compares human capital theory, the human development concept and the capability approach. Scholarly publications, speeches and international reports inform the discussion of education, employment, social protection, digital services and civic participation. A conceptual model distinguishes the formation, realization and renewal of human potential. Proposed assessment criteria address territorial disparities, lifelong learning and feedback between society and the state, providing a framework for subsequent empirical investigation.

Keywords: human potential, human capital, human development, substantive opportunities, institutional environment, education quality, employment, social protection, digital inequality, civic participation, lifelong learning, sociological monitoring.

KIRISH

Bugungi global ijtimoiy transformatsiya sharoitida inson salohiyati jamiyat taraqqiyotining muhim strategik resursi sifatida namoyon bo'lmoqda. Raqamlashtirish, texnologik yangilanish, mehnat bozoridagi tarkibiy o'zgarishlar, bilim va kompetensiyalarga bo'lgan talabning ortishi insonning intellektual, kasbiy, ijtimoiy, innovatsion va ma'naviy imkoniyatlarini rivojlantirish masalasini dolzarblashtirmoqda. Jadal iqtisodiy o'sishning o'zi barqaror taraqqiyotni ta'minlash uchun yetarli bo'lmay, insonning o'z salohiyatini namoyon etishi, ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etishi va mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishi uchun qulay institutsional va ijtimoiy muhitni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekiston sharoitida inson salohiyatini rivojlantirishni ta'lim, salomatlik, munosib bandlik va ijtimoiy ishtirok bilan birgalikda o'rganish muhimdir. Inson manfaatlarini davlat siyosatining markaziga qo'yish masalasi Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yilda nashr etilgan nutqlar to'plamida ham ifodalangan [1]. Biroq siyosiy ustuvorlikning belgilanishi bilan uning barcha ijtimoiy guruhlar hayotidagi natijasi bir xil tahliliy daraja emas. Birinchisi siyosatning maqsadini, ikkinchisi ushbu maqsadning amalga oshirish shartlarini ko'rsatadi.

Maqolaning asosiy tadqiqot savoli quyidagicha: shaxsda shakllangan bilim, ko'nikma va tajriba qaysi ijtimoiy hamda institutsional sharoitlarda bandlik, farovonlik va fuqarolik ishtirokiga aylanishi mumkin? Maqsad ushbu o'tish mexanizmini nazariy jihatdan aniqlashtirish va uni baholash mezonlarini taklif etishdir. Tahlil obyekti inson salohiyatining rivojlanish jarayoni, predmeti esa individual resurslardan foydalanishga ta'sir etuvchi institutlar, imkoniyatlar va ijtimoiy munosabatlardir.

Maqolaning nazariy hissasi salohiyatni shakllantirish, uni ro'yobga chiqarish va yangilashni o'zaro bog'liq, lekin alohida baholanadigan bosqichlar sifatida ajratishdan iborat. Barqaror taraqqiyot bu yerda inson imkoniyatlarining uzoq muddat saqlanishi, kengayishi va turli ijtimoiy guruhlar uchun ochiqligi sifatida talqin qilinadi. Shu sababli ta'lim qamrovi yoki iqtisodiy o'sishning o'zi salohiyat to'liq ro'yobga chiqqanini anglatmaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot nazariy-analitik xususiyatga ega. Unda ilmiy adabiyotlarni maqsadli tanlash, tushunchalarni qiyosiy tahlil qilish va institutsional talqin usullari qo'llanadi. Manbalar inson salohiyatining iqtisodiy, ijtimoiy va boshqaruv jihatlarini yoritishi asosida tanlandi. Bu ish tizimli adabiyotlar sharhi yoki mustaqil sotsiologik so'rov sifatida taqdim etilmaydi. Manbalar korpusini klassik nazariy ishlar, O'zbekiston bo'yicha rasmiy nutqlar, xalqaro tahliliy hisobotlar va mahalliy sotsiologik nashr tashkil etadi.

Tahlil uch yo'nalishda olib boriladi. Dastlab inson kapitali, inson salohiyati va inson taraqqiyoti tushunchalarining farqi belgilanadi. Keyin ta'lim, mehnat bozori, salomatlik, ijtimoiy himoya va fuqarolik ishtiroki o'rtasidagi bog'lanishlar institutsional jihatdan ko'rib chiqiladi. Yakunda salohiyatdan foydalanishdagi to'siqlarni aniqlash uchun kuzatiladigan mezonlar taklif etiladi. Rasmiy nutqlar siyosiy ustuvorlik manbai, xalqaro hisobotlar esa muayyan davrga oid tahliliy material sifatida talqin qilinadi.

Maqoladagi jadvallar va sxemalar muallifning nazariy tizimlashtirishidir. Ular sababiy bog'lanishni statistik jihatdan isbotlamaydi. 2018 va 2019-yillardagi xalqaro materiallar 2026-yil holatining o'lchovi sifatida ishlatilmaydi. Taklif etilgan mexanizmlarni tekshirish uchun keyingi tadqiqotda hududlar bo'yicha taqqoslanadigan ma'muriy ma'lumotlar, reprezentativ so'rovlar va chuqurlashtirilgan intervyular talab qilinadi.

ASOSIY QISM

Inson salohiyatining nazariy talqini

Inson kapitali nazariyasida ta'lim va kasbiy tayyorgarlik kelajakdagi unumdorlik hamda daromad bilan bog'liq investitsiya sifatida qaraladi. G.Bekker ushbu aloqani nazariy va empirik tahlil qiladi [2]. T.Shuls insonning bilim va malakasini iqtisodiy taraqqiyot resursi sifatida o'rganadi [3]. Mazkur yondashuv kasbiy ta'lim va malaka oshirishning iqtisodiy mazmunini tushuntiradi. Biroq inson salohiyati faqat mehnat bozoridagi qiymat bilan cheklanmaydi: u ijodiy faoliyat, ijtimoiy hamkorlik va fuqarolik ishtirokini ham qamrab oladi.

A.Senning imkoniyatlar yondashuvi rivojlanishni odamlarning o'zlari qadrlaydigan hayot tarzini tanlash erkinligi bilan bog'laydi [4]. M.Nussbaum shaxsning ichki qobiliyatlari va ulardan foydalanishga imkon beradigan tashqi sharoitlarni farqlashga e'tibor qaratadi [5]. Ushbu maqolada bu yondashuv bilim yoki malakaning mavjudligi bilan undan amalda foydalanish imkoniyatini ajratish uchun qo'llanadi. Masalan, kasbiy tayyorgarlikning o'zi mos ish joyi, transport yoki xizmatlardan foydalanish imkoniyatining o'rnini bosa olmaydi.

BMT Taraqqiyot dasturining inson taraqqiyoti konsepsiyasi ham insonning tanlov imkoniyatlarini kengaytirish, uzoq va sog'lom yashash, ta'lim olish hamda munosib turmush uchun resurslardan foydalanishni markazga qo'yadi [6]. Shunga ko'ra, inson salohiyati shaxsning bilim, ko'nikma, salomatlik, tajriba va ijtimoiy faollik resurslari majmui sifatida aniqlanadi. Inson taraqqiyoti esa ushbu resurslar va real imkoniyatlarning kengayish jarayonini ifodalaydi. Tushunchalarni ajratish siyosatning resurs yaratishi va inson uchun natija berishini alohida baholashga yordam beradi.

Inson salohiyatini faqat ta'lim darajasi bilan o'lchash metodologik jihatdan yetarli emas. Yuqori ma'lumotga ega bo'lgan shaxsning o'z bilimini mehnat faoliyatida qo'llash imkoniyati mavjud bo'lmasa, uning salohiyati to'liq namoyon bo'lmaydi. Xuddi shunday, kasbiy bilim va malakaga ega insonning salomatligi, mehnat sharoiti, ijtimoiy himoyasi yoki ijtimoiy infratuzilmadan foydalanish imkoniyati cheklangan bo'lsa, uning individual imkoniyatlari jamiyat taraqqiyotiga to'liq aylanmaydi. Demak, inson salohiyatini yuksaltirish shaxsga yangi bilim berish bilan cheklanmaydi, balki insonning o'z qobiliyatlarini ijtimoiy va iqtisodiy natijaga aylantirish imkoniyatlarini kengaytirishni ham nazarda tutadi.

Salohiyat tarkibi va institutlarning o'zaro bog'liqligi

Inson salohiyatini yuksaltirishning muhim metodologik asosi tizimli yondashuv hisoblanadi. Inson salohiyati alohida bir sohaning natijasi emas. U ta'lim, sog'liqni saqlash, iqtisodiyot, mehnat bozori, madaniyat, ijtimoiy himoya, raqamli infratuzilma, oila, mahalla, fuqarolik jamiyati institutlari va davlat boshqaruvi o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida shakllanadi.

Quyidagi tasnif inson salohiyatining bir-birini to'ldiruvchi o'lchamlarini ko'rsatadi. U tayyor o'lchov shkalasi emas; har bir o'lcham alohida ko'rsatkichlar orqali tekshirilishi lozim.

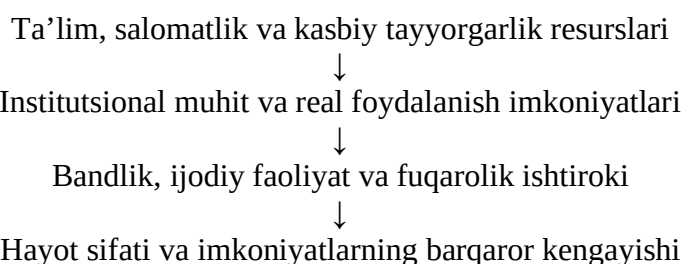
Inson salohiyatining tarkibiy o'lchamlari

1-jadval.

Salohiyat o'lchami	Asosiy mazmuni	Institutsional yo'nalish
Intellectual salohiyat	Bilim, tafakkur, tahlil qilish qobiliyati	Ta'lim va ilm-fan
Kasbiy salohiyat	Kasbiy bilim, ko'nikma va kompetensiyalar	Mehnat bozori va kasbiy ta'lim
Jismoniy salohiyat	Salomatlik, mehnat qobiliyati	Sog'liqni saqlash va profilaktika
Ijodiy salohiyat	Yangi g'oya yaratish, innovatsiya	Ilm-fan, texnologiya va innovatsiya
Tadbirkorlik salohiyati	Tashabbus, tavakkalchilik, iqtisodiy faollik	Tadbirkorlik siyosati
Ijtimoiy salohiyat	Muloqot, hamkorlik, jamoaviy faollik	Fuqarolik jamiyati va mahalla
Ma'naviy-axloqiy salohiyat	Mas'uliyat, qadriyatlar, ijtimoiy burch	Ma'naviy-ma'rifiy siyosat
Raqamli salohiyat	Raqamli texnologiyalardan foydalanish	Raqamlashtirish siyosati
Moslashuvchanlik salohiyati	Yangi sharoitga moslashish	Uzluksiz ta'lim va qayta tayyorlash

Manba: muallifning nazariy tizimlashtirishi.

Institutsional muhit resurslarning natijaga aylanishini qo'llab-quvvatlashi yoki cheklashi mumkin. Muallif taklif qilayotgan mexanizm ta'lim va salomatlik resurslari foydalanish imkoniyatlari bilan bog'lanadi; bandlik hamda ijtimoiy ishtirok natijalari esa keyingi ta'lim va siyosiy qarorlar uchun qayta aloqa beradi. Bu bog'lanish avtomatik emas: turli bosqichlarda imkoniyatlar uzilishi mumkin.

1-rasm. Inson salohiyatining ijtimoiy natijaga aylanish mexanizmi

Manba: muallif tomonidan taklif etilgan konseptual model.

O'zbekiston sharoitidagi ustuvorliklar va foydalanish imkoniyatlari

Prezidentning 2022-yil 20-dekabrda Murojaatnomasida kasbiy ta'lim, xorijiy tillar, kompyuter savodxonligi va ta'lim sifati o'zaro bog'liq vazifalar sifatida belgilangan [7]. 2024-yil 31-avgustdagi nutqda sifatli ta'lim, sog'liqni saqlash, biznes rivoji va ekologik barqarorlik ustuvor yo'nalishlar qatorida qayd etilgan [8]. Ushbu hujjatlar inson salohiyatini rivojlantirish siyosatining mazmunini yoritadi. Natijadorlikni aniqlash uchun esa shu yo'nalishlarning aholiga yetib borishi va ulardan foydalanish imkoniyatini mustaqil baholash zarur.

Ta'lim infratuzilmasining kengayishini bolalarning sifatli ta'lim olishi, o'quv muhiti va egallangan ko'nikmalar bilan birga baholash lozim. Oliy ta'limning ijtimoiy samarasi esa

bitiruvchilarning kompetensiyasi, mos bandligi, innovatsion faolligi va jamiyat hayotidagi ishtiroki orqali aniqlashtiriladi.

Jahon bankining 2018-yildagi O'zbekiston ta'lim sektori tahlilida ta'lim sifati, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar va mehnat bozori natijalari alohida yo'nalishlar sifatida ko'rib chiqiladi [9]. Mazkur hisobot tarixiy tahliliy manba bo'lib, ta'lim resurslari bilan bitiruvchining keyingi faoliyati o'rtasidagi bog'lanishni o'rganishga asos beradi. Undan hozirgi islohotlar natijasini bevosita baholash emas, sifat va natijani farqlaydigan tadqiqot mezonlarini ishlab chiqish uchun foydalanish maqsadga muvofiq.

Masalan, oliy ma'lumotga ega bo'lgan yosh mutaxassisning ish topish imkoniyati cheklangan bo'lsa, uning ta'lim orqali shakllangan salohiyati to'liq ishga tushmaydi. Qishloq hududida istiqomat qiluvchi yosh raqamli texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lishi mumkin, lekin internet infratuzilmasi, zamonaviy kompyuter yoki raqamli xizmatlarga kirish imkoniyati yetarli bo'lmasa, ushbu ko'nikma iqtisodiy natijaga aylanishi qiyinlashadi. Bu holat inson salohiyatini yuksaltirishda «qobiliyat, real imkoniyat va institutsional sharoit» uchligini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Davlat siyosati ushbu zanjirning har bir bosqichiga ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim siyosati bilim va ko'nikmani shakllantirsa, mehnat siyosati ulardan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Ijtimoiy himoya siyosati insonning ijtimoiy xavf-xatarlarga chidamliligini oshiradi. Sog'liqni saqlash siyosati mehnat va ijtimoiy faollikning jismoniy asosini ta'minlaydi. Raqamlashtirish siyosati axborot va xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Hududiy siyosat esa imkoniyatlarni makon bo'yicha mutanosiblashtirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy himoya ham salohiyatdan foydalanishga ta'sir qiluvchi shartdir. Vaqtincha daromad yo'qotilishi, sog'liq muammosi yoki parvarish majburiyati insonning ta'lim va mehnatda ishtirokini cheklashi mumkin. Shu sababli kasbiy o'qitishni maslahat, sog'liq xizmatlari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bilan uyg'unlashtirish taklif etiladi. Bunda xizmatlarning soni bilan birga ularning muvofiqligi, fuqaroga tushunariligi va amalda foydalanish imkoniyati ham baholanishi kerak.

Xalqaro tajribani qo'llash chegaralari

L.Kuan Yuning Singapur taraqqiyoti haqidagi asari davlat qurilishi va rivojlanish yo'lining tarixiy bayonidir [10]. U boshqaruv tajribasini muvofiq qilib qilish uchun foydali, biroq muallifning siyosiy xotiralari nazoratli qiyosiy tadqiqot o'rnini bosa olmaydi. O'zbekiston uchun xorijiy tajribani qo'llashda aholi tarkibi, hududiy miqyos, resurslar va xizmatlardan foydalanish shartlarini hisobga olish zarur. Shuning uchun tayyor modelni ko'chirishdan ko'ra, muayyan mexanizmning mahalliy sharoitga mosligini tekshirish muhimdir.

Jahon bankining Singapore Learning Poverty Brief hujjati 2019-yil oktabriga oid qisqa tahliliy materialdir [11]. U ta'lim islohotlari tarixi emas, bolalarning o'qish va matnni tushunishdagi asosiy ko'nikmasini ta'lim qamrovi bilan birgalikda baholaydigan ko'rsatkichni yoritadi. Ushbu misol maqola uchun ta'limda qatnashish bilan o'quv natijasini farqlash zarurligini ko'rsatadi. Singapur ko'rsatkichini boshqa yil va boshqa o'lchovdagi O'zbekiston ma'lumotlari bilan bevosita taqqoslash metodologik jihatdan asosli bo'lmaydi.

Raqamli va hududiy imkoniyatlar

Raqamlashtirish inson salohiyatini yuksaltirishning yangi metodologik yo'nalishlarini shakllantirmoqda. Ilgarigi davrlarda savodxonlik asosan o'qish, yozish va hisoblash qobiliyati bilan bog'langan bo'lsa, raqamli jamiyatda raqamli savodxonlik, axborotni tanlash va tekshirish, kiberxavfsizlik qoidalariga amal qilish, elektron davlat xizmatlaridan foydalanish, onlayn ta'lim resurslaridan samarali foydalanish kabi kompetensiyalar ham inson salohiyatining muhim elementlariga aylanmoqda.

Bu jarayon davlat siyosati uchun yangi vazifalarni yuzaga keltiradi. Raqamli texnologiyalarni aholiga taqdim etishning o'zi yetarli emas. Undan foydalanishni o'rgatish, raqamli tengsizlikni kamaytirish, keksa avlod va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni raqamli xizmatlarga jalb qilish, ta'lim tizimida raqamli kompetensiyalarni shakllantirish talab etiladi. Aks holda raqamlashtirish inson salohiyatini umumiy ravishda oshirish bilan bir qatorda, raqamli imkoniyatlardan foydalana oladiganlar va foydalana olmaydiganlar o'rtasidagi tafovutni ham kuchaytirishi mumkin.

Hududiy tahlilda ta'lim, bandlik, tibbiy xizmatlar va raqamli infratuzilmadan foydalanish imkoniyati o'rganiladi. Ayollar, yoshlar va boshqa guruhlarining ehtiyojini ajratish umumiy ustuvorliklarni hududiy dasturlarga aylantirishga yordam beradi.

Hududiy monitoringda umumiy o'rtacha ko'rsatkich yetarli emas. Shahar va qishloq, yosh guruhlari, ayollar va erkaklar, nogironligi bo'lgan shaxslar kesimida xizmatga kirish hamda undan foydalanish imkoniyati ajratilishi lozim. Masalan, kurs mavjudligi, unga qatnashish imkoniyati va kursdan keyingi bandlik uch xil ko'rsatkichdir. Ularni alohida kuzatish ta'lim yetishmovchiligi, transport to'sig'i yoki ish o'rinlari cheklanganligini farqlashga yordam beradi.

Uzluksiz rivojlanish va davlat bilan jamiyat o'rtasidagi qayta aloqa

Inson salohiyatini yuksaltirishda hayot davomida ta'lim olish konsepsiyasi ham muhim metodologik asosdir. Zamonaviy iqtisodiyotda bir marta olingan diplom insonning butun mehnat faoliyati uchun yetarli bo'lmasligi mumkin. Texnologiyalar o'zgarishi, yangi kasblarning paydo bo'lishi, ayrim kasblarning avtomatlashishi va mehnat bozoridagi talabning o'zgarishi insondan doimiy ravishda bilim va ko'nikmalarini yangilab borishni talab etadi.

Ta'lim va dastlabki kasbiy tayyorgarlik

Mehnat tajribasi va yangi kompetensiyalarga ehtiyoj

Qayta ta'lim va malaka oshirish

Yangilangan kasbiy hamda ijtimoiy faoliyat

2-rasm. Kasbiy rivojlanish va salohiyatni yangilash sikli

Manba: muallif tomonidan taklif etilgan konseptual model.

Ushbu siklda yangi faoliyat yana bilimga ehtiyoj tug'diradi va jarayon davom etadi. Inson salohiyatining shakllanishi muayyan yosh bilan yakunlanmaydi: u ta'lim, kasbiy tajriba va ijtimoiy munosabatlar davomida yangilanadi. Katta yoshdagi insonlarning maslahat berish, ustozlik qilish va jamoaviy loyihalarda qatnashish imkoniyatlari ham tahlilga kiritilishi kerak. Bunday yondashuv rivojlanish siyosatini faqat yoshlar yoki faqat rasmiy bandlik bilan cheklashning oldini oladi.

A.P.Seitovning «Социология как инструмент диалога между обществом и государством» maqolasida ijtimoiy fanlarning inson manfaatlarini yo'lida jamiyat va davlat o'rtasidagi samarali muloqotdagi o'rni yoritiladi [12, 4–8-b.]. Ushbu nuqtai nazarga tayangan holda, inson salohiyatini rivojlantirish dasturlariga aholining ehtiyojlari, xizmatlardan foydalanish tajribasi va takliflarini o'rganadigan qayta aloqa mexanizmini kiritish taklif etiladi. Bu mexanizm siyosat maqsadlari bilan kundalik ehtiyojlar o'rtasidagi tafovutni aniqlashga xizmat qilishi mumkin.

Xalq qabulxonalari va boshqa murojaat kanallaridagi ma'lumotlar takrorlanuvchi muammolarni aniqlash uchun foydali. Biroq murojaat qilganlar tarkibi umumiy aholi tarkibidan farq qilishi mumkin. Shu sababli murojaatlar tahlilini reprezentativ so'rov va intervyu bilan to'ldirish maqsadga muvofiq. Murojaatlar sonining ko'payishi o'z-o'zidan muammo og'irlashganini yoki kamayishi muammo hal bo'lganini anglatmaydi; kanalga kirish, xabardorlik va ishonch darajasi ham natijaga ta'sir qilishi mumkin.

Amaliy tahlilda har bir murojaatni individual hal etish bilan takroriy to'siqlarning institutsional sababini aniqlash farqlanadi. Masalan, bir necha fuqaroning kursga qatnasha olmasligi dastur jadvali, transport yoki parvarish majburiyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bunday ma'lumot shaxsni qo'llab-quvvatlash bilan birga xizmat tashkil etilishini qayta ko'rib chiqishga asos beradi. Bu maqolada ushbu bog'lanish kuzatilgan natija emas, keyingi tadqiqotda tekshiriladigan mexanizm sifatida taklif etiladi.

Salohiyatni rivojlantirish bosqichlari va baholash mezonlari

Taklif etilgan modelda dastlab ehtiyojlar aniqlanadi, keyin resurslar rivojlantiriladi, ulardan foydalanish shartlari yaratiladi va natijalar kuzatiladi. Yangilash bosqichi oldingi bosqichlardan olingan ma'lumot asosida amalga oshiriladi. Quyidagi jadval shu ketma-ketlikni amaliy baholash savollari bilan bog'laydi.

Rivojlanish bosqichlari va kuzatiladigan natijalar**2-jadval.**

Bosqich	Asosiy vazifa	Baholash mezonlari
Ehtiyojni aniqlash	Qobiliyat, ehtiyoj va to'rsiqlarni o'rganish	Ehtiyojlar va xizmatga kirish to'rsiqlari
Salohiyatni shakllantirish	Ta'lim, salomatlik va tayyorgarlikni rivojlantirish	Ko'nikma o'sishi va xizmat sifati
Salohiyatni ro'yobga chiqarish	Bilimni faoliyatda qo'llash imkoniyatini yaratish	Mos bandlik va barqaror faoliyat
Ijtimoiy ishtirok	Hamkorlik va jamoaviy tashabbusni qo'llash	Fuqarolik ishtiroki va muloqot imkoniyati
Salohiyatni yangilash	Qayta ta'lim va tajriba almashish	Malaka yangilanishi va yangi ehtiyojga moslashish

Manba: muallifning konseptual modeli; mezonlar keyingi empirik tadqiqot uchun taklif etilgan.

Baholashda dasturga sarflangan resurs, qamrov, o'rganilgan ko'nikma va keyingi faoliyat natijasi ajratilishi kerak. Kursni tugatganlar soni malaka o'sganini, malaka o'sishi esa mos bandlik yuzaga kelganini avtomatik tasdiqlamaydi. Ta'limdan keyingi kuzatuv, boshlang'ich holatni o'lchash va taqqoslash guruhlari dastur ta'sirini aniqlash imkoniyatini kuchaytiradi. Bunday ma'lumotlarsiz natijani aynan bitta dastur bilan sababiy bog'lash cheklangan bo'ladi.

XULOSA

Nazariy tahlil inson salohiyatini rivojlantirishni resurslarni shakllantirish, ulardan foydalanish va ularni yangilashning uzviy jarayoni sifatida talqin qilishga asos beradi. Bilim, ko'nikma va salomatlik zarur resurslardir; ularning ijtimoiy natijasi esa bandlik, xizmatlar, infratuzilma va fuqarolik ishtiroki imkoniyatlariga bog'liq. Maqolada taklif etilgan model salohiyatning o'zini hamda uni ro'yobga chiqarish shartlarini alohida baholash imkonini beradi.

Birinchidan, ta'lim va kasbiy tayyorgarlik dasturlarini baholashda qamrov bilan birga egallangan kompetensiyalar va ulardan foydalanish natijalarini kuzatish tavsiya etiladi. Ikkinchidan, hududiy rejalashtirishda transport, raqamli xizmatlar, sog'liq va parvarish bilan bog'liq to'rsiqlarni hisobga olish lozim. Uchinchidan, uzluksiz ta'limni turli yoshdagi fuqarolarning ehtiyojlariga moslashtirish, ustozlik va tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, aholining murojaatlari va xizmatlardan foydalanish tajribasini sotsiologik so'rovlar bilan uyg'unlashtiradigan qayta aloqa tizimini rivojlantirish taklif etiladi. Takliflarning samaradorligi ushbu maqolada empirik tekshirilmagan. Keyingi tadqiqotlar salohiyat va undan foydalanish o'rtasidagi tafovutni hududlar hamda ijtimoiy guruhlar bo'yicha o'lchashi va uni kamaytiruvchi mexanizmlarni baholashi lozim.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Mirziyoyev Sh. M. Inson qadri, uning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlari uchun. Toshkent: O'zbekiston, 2022. 416 b. (For Human Dignity, Rights and Freedoms, and Legitimate Interests).
2. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1993. DOI: 10.7208/chicago/9780226041223.001.0001.
3. Schultz T. W. Investment in Human Capital // The American Economic Review. 1961. Vol. 51, No. 1. P. 1–17. URL: <https://www.jstor.org/stable/1818907>.
4. Sen A. Development as Freedom. New York: Alfred A. Knopf, 1999.

5. Nussbaum M. C. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2011. DOI: 10.4159/harvard.9780674061200.
6. UNDP. *Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development*. New York: Oxford University Press, 1990. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1990>.
7. Mirziyoyev Sh. M. Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnoma. 20.12.2022. (Address to the Oliy Majlis and the People of Uzbekistan). URL: <https://president.uz/oz/lists/view/5774>.
8. Mirziyoyev Sh. M. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz uch yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutq. 31.08.2024. (Speech at the Ceremony Marking the Thirty Third Anniversary of Uzbekistan's Independence). URL: <https://president.uz/oz/lists/view/7519>.
9. World Bank. *Uzbekistan Education Sector Analysis. Final Report*. Report No. AUS0000586. Washington, DC: World Bank, 27.12.2018. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/379211551844192053/uzbekistan-education-sector-analysis>.
10. Lee Kuan Yew. *From Third World to First: The Singapore Story, 1965–2000*. New York: HarperCollins Publishers, 2000.
11. World Bank. *Singapore Learning Poverty Brief*. October 2019. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/921091571223553296-0090022019/original/EAPEAPSGSGPLPBRIEF.pdf>.
12. Сеитов А. П. Социология как инструмент диалога между обществом и государством // Ижтимоий тадқиқотлар журналі - Журнал социальных исследований - Journal of Social Studies. 2026. № SI-1. С. 4–8. (Sociology as an Instrument of Dialogue between Society and the State). URL: <https://www.tadqiqot.uz/index.php/soci/article/view/14858>.

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000